

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pólí. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20 kr., za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 27. novembra 1861.

Mohar, *)

dobra klaja.

Ker nam je treba za živinsko klajo čedalje več skrbeti, da pomnožimo živinorejo, je prav, da na vse strani gledamo, kaj pridelujejo tudi po družih deželah. Res je, da vémo že za veliko detelj, trav in družih rastlin, ki so živini dobra klaja; al imamo še dosti bolj puste, pešene zemlje, in dobro bi bilo, da bi tudi tako obsejali z rastlinami, ki jih živina rada je.

Taka klaja je mohar ali muhar, ki spada v versto prosá, in ga Nemci imenujejo „nemško proso“. Ime mohar ali muhar že samo kaže, da je ta rastlina tudi Slovanom znana, ker to ime je čisto slovansko, in res je, da na Slavonskem, Hervaškem in Ogorskem sejejo dosti moharja in ga najbolj pokladajo konjem. Pri nas ni skor ne duha ne sluha o tej živinski klaji, čeravno jo nahajamo divjo. Tudi Francozi spoznavajo nje korist za živino in v moseljski okolici je sejejo obilo.

Vso to hvalo slišati od več strani sem naročil letos semena moharjevega in ga na pešeni, pervikrat razorani zemlji vsejal. Vsak, kdor se iz Ljubljane pelje proti Selu, je morebiti zapazil letos na desni strani dolgo njivo z neko košato rastlino; marsikdo je gledal kaj nek je to, ker tako veselo raste — celó letos, ko je tako silna suša pritiskala celo poletje. Mohar je bil to.

Iz lastne skušnje morem tedaj našim gospodarjem povedati to-le:

Mohar se seje, da ga kak mraz spomladi ne zatara, še le perve dni mesca majnika; seje se najpred podolgama po njivi, potem pa počez, da je vse lepo enako, nikjer pregosto, nikjer prereditko. Dobro je setev povaljati.

Kadar začanja latje delati, naj se kosí, da se poklada živini sirov (frišen) ali pa se posuší in kakor seno poklada. Ako pa si hoče gospodar semena pridelati, naj ga pustí na njivi, da je latovje zrelo kakor pri prosu.

Enkrat pokošen zraste v ravno tistem letu spet, da ga še enkrat (to je, v drugo) kosiš ali le za klajo ali pa tudi za seme.

Na 1 oralu (johu) sem pridelal na pognojeni sicer pa zlo pešeni zemlji 60 centov suhe klaje.

Mohar je dobra klaja, posebno konji in ovce ga radi jedó, pa tudi goveja živina; poklada se jim sirov ali suh, cel kakor je, ali pa v rezanco zrezan.

Pol mernika ali 8 bokalov semena je dosti za 1 oral zemlje.

Na novinah se prav dobro obnaša, sicer pa mu je pešena, srednje dobra zemlja najbolj všeč.

Vsak vé, kakošna silna suša je bila letos, in mohar jo je premagal, da je bilo veselje viditi. In ravno za tega voljo je moja letošnja skušnja toliko več vredna, ker kaže, da se mohar na pešeni zemlji še takrat sponaša, ko velika vročina in suša rast zatiruje.

Zato ne prenapenjam hvale moharju, ako ga za poskušnjo priporočam gospodarjem, ki imajo take zemljiša.

Vsaki podružnici kmetijski ponujam brez plačila pol mernika moharja, ki ga prejme, ako pošlje po-nj v pisarnico kmetijske družbe (v Salendrove ulice).

Kdor ga sicer želi kupiti, ga dobi na vertu kmetijske družbe ljubljanske mernik po 4 gold. nov. dn.

Fidelis Terpinec,
predsednik kmetijske družbe.

Besedica o globokem in plitvem oranji.

O tem piše gospod fajmošter Fišer iz Kadenskega na Českem v „Prakt. Wochenbl.“ med drugim to-le:

Da globoka brazda ali globoko oranje gospodarju skednje napolni, ne more nihče tajiti, akoravno se mora omenjeno oranje s posebno previdnostjo, v pravem času in pod pristojnimi pogoji opraviti. Pri tem se mora pa posebno na to gledati, če je spodnja brazda take lastnosti, da je vredna zastran rodovitnosti, da jo na verh spraviš, ali pa le nekoliko razriješ in premešaš. Če imaš pri obrnjeni brazdi dovolj gnoja, da boš zemljo dobro zboljšal in nje rodovitnost na višo stopnjo povzdignil. — Najboljši čas, njivo preorati in spodnjo brazdo na verh obrniti, je in ostane predzimski, to je, v jeseni. Kdo ne vé, kako zboljša zimsko vreme sprašeno brazdo? — Tudi terda in sirova zemlja se po prahi čez zimo v rahlo perst zdrobí in je zmožna, razne rastline prerediti. Zraven tega se mora tudi na to gledati, za kakošno rastlinstvo bo obrnjena brazda najpripravniša. Nekatere rastline ne storé v preobrnjeni brazdi, kakor na priliko: rež, če ni spodnja zemlja prav dobra in gnojna. O tem moram skušnjo povedati, da ni hotla rež po globokem oranji celih 10 let rasti, akoravno se je njiva večkrat pognojila.

Najbolje je veči del, da se zemlja sama prekopa in premeša, in to vsacih 5 do 10 let; med tem časom pa naj se njiva vsako leto le plitvo orje, kar je zlasti za žito posebno potrebno in koristno delo.

Enkrat zdrobljena in prerahljana perst se ne sterdi tako kmali, kakor je bila pred rahljanjem; obderži svojo rahljico več let in donaša od leta do leta lepe pridelke, zato, ker se korenine lahko in prosto globoko v zemljo spuščajo, da jim ne suša ne moča prehudo škodovati ne mora.

Gospodarji, ne pozabite tega! Vsacih 5 ali 10 let enkrat globoko sezite s plugom v zemljo, vse druge leta pa morate bolj plitvo orati.

Podbrazdna perst se imenuje po navadi „mertvica ali mertva perst“, in ta priimek se ji prav pristje. Ker pod navadno brazdo ležijoča zemlja je za rast več ali manj mertva, ozračje (luft) se je ne dotika, malo ali pa skoraj nič gnoja je ne doletí, in potem nima za rastlinstvo dosti-krat družega redivnega živelja, kakor nekatere drobce rudninske, kakor na pr. kremenico, lojevico (magnezijo), železo, apno, fosforno kislino, žveplokislino itd., in tudi te stvari so še v nerazvezanem stanu in torej za rastlinstvo neugodne.

*) Iz vélikega zbora kmet. družbe 20. dan t. m.

Vred.

Če se podbrazdnica med brazdo pomeša, se brazda sicer pomnoži v debelosti, notranja moč za rastlinsko rast pa se precej zmanjša.

Če je pa brazda polna rodovitnih drobcov in pervin, ki so za rastlinsko rast prehude, takrat bi bilo na vsako plat koristno, da se brazda s podbrazdnico (spodnjo zemljo) pomeša. Al to se le malokdaj nahaja.

Idrija, sloveče rudarsko mesto na Kranjskem.

(Konec.)

V dneh cesarice Marije Terezije se je še več zgodilo za povzdigo iderske rudarije. Viša gorska urednija se je pričela leta 1747; prvi prednik in svetovavec je bil Anton Hauptman; lastna fara, ločena od spodnje Idrije, je bila utemeljena leta 1752, in prvi farnik je bil Jakob Bajec; glavna šola je bila napravljena leta 1777. Kopanje sreberne rude se je po novih naredbah pospešilo; šahta sv. Ahacija se je opustila, in nova sv. Terezije leta 1748 izdelala; novi rovi so se v globočini prederli, poglavitne štolne so se začele podzidovati, in za 100 sežnjev globoko so se našle cele lege posebno bogate rude. Po takem je bilo v dneh cesarja Jožefa II. mogoče toliko dobre rude dobiti, da se je od leta 1785 do 1795 vsako leto po 10.000 centov živega srebra smelo na Španjsko prodati. Da se je zamoglo pa toliko rude iz jam dobiti, se je leta 1786 pričela odpirati Jožefova šahta, in leta 1796 Franciškova šahta. Da se je vsa ta ruda zamogla prežgati, so se leta 1787 naredile drugačne pečnice; v velicah pečah se ruda žge, in sreberni par se po več hramih prehaja, dokler se ne ohladi, in v kapljah na tla ne spada. Takrat je iderska rudarija dajala velik dobiček, ker je cena živega srebra došla na 170 gold.; razun tega se je leta 1781 zopet začel cinober narejati, ki je zmes iz živega srebra in žvepla.

Čas francozke vojske je tudi za Idrijo prinesel velike zgube. Leta 1797 so Francozi v naglem napadu vzeli 15.912 centov živega srebra; leta 1809 pa so s krajsko deželo vred tudi idersko rudarijo dobili v posest, ter so do leta 1813 vsako leto po 12.000 centov živega srebra vunkaj spravili, tako da je bolj bogata ruda jela pohajati, in cena živega srebra zlo nizko, na 75 gold. pri centu prišla. Zatega voljo se od leta 1814, kar je rudarija zopet v avstrijski posesti, vse bolj previdno s pridobovanjem živega srebra ravna. Med tem pa so tudi druge nesreče prišle nad rudne jame, ki so se pa vendar z umetnostjo dale poravnati. Leta 1803 se je globoko v rudniku vžgalo, nevarnost je bila, da bi se bilo vse delo končalo; z vodo so tedaj jama napolnili, in ogenj zadušili. Leta 1837 je močen izvirek v dnu šahte sv. Terezije pognal, in voda je više in više stopala v globokejih jamah; z velikim trudom in z novimi mašinami so vendar vodo zmagali. Leta 1846 se je zopet globoko v jami vžgalo, in 17 ljudi je smert zadela, ki so hiteli v pomoč; vode so zopet mogli v rudnik spustiti, in tako ogenj pogasiti; tisto vunkaj spraviti je bilo zopet dolgo in težko delo.

V sedanjem času se rudarsko delo sploh s posebno umetnostjo ravna; tudi dalje in dalje se išče, kjer je kaj nove rude dobiti. Od leta 1836 je nova Ferdinandova šahta odperta, druge šahte so bolj globoko izkopane, mašine za izjemanje vode so na bolje prenašane. Rovi se dalje terdno podzidujejo, poti po štolnah z železnimi šinami obkladajo. Odbiranje dobre rude se bolj previdno godi, ter izpiranje zavoljo zgube le pri puhani rudi rabi; nove pečnice so od leta 1842 narejene, kjer se ruda v odpertih pečeh žge, in sreberni puh v železnih prostornih cevih odpeljava in hladi. Tudi cinober se bolj umetno in bolj dobro nareja, in za bolj koristno prodajo pripravlja. Živega srebra se današnji čas pridruže 2500 do 3000 centov, in cinobra po 1000 do 1500 centov na leto. Cena tega blaga je poslednje leta zlo visoko prišla, najviše pri živem srebru leta 1844 na

252 gold., in pri cinobru leta 1851 na 260 gold. za cent; zdaj pa je zopet padla, in živo srebro stoji zdaj pri 120 gold., cinober pa pri 125 gold. cent.

Lastna gorska urednija še sedanji čas vodi vse rudarsko delo; gorski svetovavec je prednik vse urednije; uredniki imajo svoje odločene plače in poboljške. Raznih delavcov in rudarjev je krog 700; tudi ti imajo odmerjeno plačo, in za polajšanje dobivajo žito po stanovitni nizki ceni, in bratovska zaloga podpira bolnike in reveže. Tako se ohranjuje rudarsko ljudstvo ne sicer v obilnosti, vendar v zadovoljnosti; in k zaslužkom moštva se pridruži ženstvo z narejanjem čipek ali špic, ki se prodajajo po Slovenskem in Hervaškem.

O stenografii.

Spisal K. Žavčanin.

Stenografija je umetnost tako hitro pisati, kakor kdo govori, ali s pomočjo enostavnih, berzih, lahko zvezljivih in zvozljivih znamenj in priličnih skrajšajev slediti govornika od besede do besede, ali pa svoje lastne misli v najkratkejem času in na najmanjšem prostoru načrtati, in sicer tako, da take načerte vsak v stenografii zvedeni človek brati more. Stenografija, po naše berzopis, hitropis, ali prav za prav tesnopis, se ne imenuje samo zato umetnost, ker uči način z malimi potezi (čertami) na malem prostoru berzo in mnogo napisati, ampak to svoje častno ime nosi posebno zavolj pravilnega skrajševanja, pravilno spletenega načerta glasečega jezikovega izražaja misel, in v obče zavolj organskega svojega sestava. Stenografija je tedaj, ako se sme tako reči, plastična slika glasa, kateri se ali iz gerla, ali s pomočjo ustnice, ali pihajoče, ali dihaajoče, ali sikajoče, ali na kakošen drug način izgovarja. Stenografija je tako rekoč potenciran pravopis. Toliko o razumku stenografije.

Kakor vsaka umetnost svojo zgodovino ima, jo ima tudi stenografija, in kakor zgodovina skoro vsake umetnosti daleč v stare čase sega, in se njeni pravi začetek mnogokrat ne dá več zvediti, tako tudi zgodovina stenografije ne. Da je že starim Egipčanom, Babiloncom in Izraeličanom znana bila, še ni čisto dognano. Pri starih Gerkih pa je že znanstveno obliko imela. V vatikanski knjižnici v Rimu in v narodni v Parizu se še hranijo ostanki starogerške berzopisave.

Kakor nam rimska pisateljca Solin in Plini javljata, je bil neki prepis Iliade tako drobno napisan, da se je mogel celi v orehovi lupini shraniti, in Aelian piše, da je neki gerški bakrorezec celi distihon na gorušično (ženfovo) zerno vrezal. Oboje je bilo gotovo samo po stenografii mogoče.

Največo umetniško doversenost in tako rekoč skoro vsakdanjo porabo zadobila je pa stenografija v javnem rimskem življenju. Kakor Gerki tudi Rimljani niso imeli posebnega imena za stenografijo; zato nahajamo berzopis naznačen s: „per notas scribere“ — „per compendia scribere“ — „signis comprehendere, notis linguam superare“ itd. Škof Izidor Hispalensis piše v početku sedmega stoletja tako-le: „Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quiquid pro concione vel contentione aut in judiciis diceretur, librarii scriberent complures simul adstantes divisim inter se partibus quot quisque verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum. Post eum tertius Persannius Philargius et Aquila, libertus Maecenatis alius alias addiderat. Denique Seneca contacto omnium digestoque et aucto opus efficit in V milia“. Slavni Ciceronov oslobodjenik M. T. Tiro je tedaj prvi prenesel in presadil, spodbujen po svojem zaštitniku in podpiratelju, to umetnost iz Grecije v Rim. Tukaj v plodnem vertu javnega življenja se je počela kaj veselo razcvetati in izobraževati. V kratkem času razširila se je čez celo rimsko